

УДК 349.3

Литвиненко Валентина Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення

Чернігівський національний технологічний університет

Литвиненко Валентина Николаевна

кандидат юридических наук, доцент кафедры трудового права
и права социального обеспечения

Черниговский национальный технологического университета

Lytvynenko V.M.,

PhD in juridical sciences, assistant professor of the labour law
and the law of social security department of Chernihiv National Technological
University

**ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

**ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ КАК ОДНОГО ИЗ ВИДОВ
СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ**

**THE IMPORTANCE OF SOCIAL SERVICES AS A TYPE OF SOCIAL
PROTECTION**

Анотація: У статті проведено дослідження різних видів соціального захисту, в тому числі соціальних послуг. На основі аналізу таких видів соціального захисту як пенсії, допомоги та послуги визначено роль останніх. Дослідження соціальних послуг у системі соціального захисту дозволяє з'ясувати значення соціальних послуг.

Ключові слова: соціальні послуги, види соціального захисту, організаційно-правові форми соціального захисту, пенсії, допомоги, значення соціальних послуг.

Аннотация: В статье проведено исследование различных видов социальной защиты, в том числе социальных услуг. На основе анализа таких видов социальной защиты как пенсии, пособия и услуги определена роль последних. Исследование социальных услуг в системе социальной защиты позволяет выяснить значение социальных услуг.

Ключевые слова: социальные услуги, виды социальной защиты, организационно-правовые формы социальной защиты, пенсии, пособия, значение социальных услуг.

Summary: The article studied the different types of social protection, including social services. The role of different types of social protection as pensions, social payments and services are analyzed. This analyzed allows to determine the value of social services.

Key words: social services, types of social protection, pension, social payment, organizational and legal forms of social protection, the importance of social services

Постановка проблеми. Найважливішим завданням соціальної політики будь-якої цивілізованої держави є максимально можлива підтримка рівня життя населення, забезпечення повноцінного життя усім громадянам. В Україні це завдання пов'язане з її конституційною місією – забезпечити право громадянам на соціальний захист, зокрема, право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках. Оскільки саме Конституцією України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. В умовах переходу до ринкових відносин соціальна політика набуває якісно нового розвитку, що зумовлено створенням відносно нових для України інститутів соціального захисту, а саме соціального страхування, у тому числі пенсійного, адресної соціальної допомоги. Одним із механізмів державної та суспільної підтримки людей через старість, обмежені фізичні можливості чи складні обставини є соціальні послуги [2, с. 5], потреба в наданні яких виникла ще за радянських часів. Сьогодні розвиток системи соціальних послуг є вкрай необхідним і важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці соціального захисту це питання було і залишається предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них слід назвати насамперед Болотіну Н.Б., Сташківа Б.І., Прилипка С.М., Фогеля Я.М., Захарова М.Л., Тучкову Е.Г., Гусова К.Н., Путило Н.В. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У порівнянні з радянським періодом, коли соціальних послуг потребували переважно непрацездатні, отримуючи їх через соціальне обслуговування, в умовах сьогодення потенційним отримувачем соціальних послуг може бути будь-яка особа, яка потрапила в складну життєву ситуацію, кількість яких, на жаль, збільшується. У зв'язку з цим соціальні послуги у системі соціального захисту населення займають значне місце і з кожним роком стають все більш вагомим її елементом.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення, на основі дослідження соціальних послуг як виду соціального захисту, значення соціальних послуг поряд з його іншими видами.

Виклад основного матеріалу. Будь-яку систему соціального захисту можна розглянути з таких сторін: 1) з позиції організаційно-правових форм, через які здійснюється соціальний захист; 2) з позиції складових елементів (видів), які становлять систему соціального захисту. Нині, по праву, основною організаційно-правовою формою здійснення соціального захисту визнається загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3, с. 117]. Так, чинним законодавством України передбачено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: 1) загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття; 2) загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 3) загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з втратою працездатності та витратами, зумовленими поховання; 4) загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; 5) медичне страхування [4]. Кожен із зазначених видів

соціального страхування вже запроваджений, успішно діє і розвивається, за винятком медичного страхування.

Наступною організаційно-правовою формою у системі соціального захисту України є державна соціальна допомога, яка становить систему заходів щодо надання за рахунок державного та комунального (місцевого) бюджетів та інших програм матеріальної допомоги, здійснення соціального обслуговування та утримання, встановлення пільг [3, с. 125]. Серед існуючих організаційно-правових форм соціального забезпечення у ході реформування пенсійної системи України з'явилась нова форма – це недержавне пенсійне забезпечення. Відповідно до спеціального законодавчого акта недержавне пенсійне забезпечення здійснюється недержавними пенсійними фондами, банківськими установами та страховими організаціями [5]. Завдяки переліченим організаційно-правовим формам в Україні реалізується гарантоване на законодавчому рівні право людини на соціальний захист.

Водночас, видами соціального захисту є певні матеріальні блага, які надаються особі в межах певної організаційно-правової форми [3, с. 69]. Незалежно від того, через яку організаційно-правову форму здійснюється соціальний захист, його поділяють на такі види: субсидії; грошові виплати; натуральна допомога; пільги; медична допомога; лікарські засоби та інші вироби медичного призначення, технічні засоби реабілітації, технічні засоби пересування, соціальне обслуговування [3, с. 135]. Аналіз запропонованих видів соціального захисту дозволить визначити їх роль та призначення у сфері соціального захисту чи за її межами.

Субсидія – це безготівкова допомога для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива [6]. Грошові (готівкові) соціальні виплати надаються у вигляді пенсій, соціальних допомог (одноразових і періодичних), компенсаційних виплат. Соціальні допомоги, в свою чергу, поділяються на допомоги малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, дітям-сиротам, у разі тимчасової непрацездатності, у разі безробіття, грошова цільова допомога на

прожиття, грошові надбавки на догляд, допомоги хворим на СНІД, на утриманців, на поховання тощо. Натуральна соціальна допомога передбачається через безкоштовне забезпечення предметами першої необхідності – продуктами харчування, ліками, засобами санітарії і особистої гігієни, засобами догляду за дітьми, одягом, взуттям, а також технічними і допоміжними засобами реабілітації [3, с. 69]. У зв'язку з розглянутим вважаємо, що лікарські засоби та інші вироби медичного призначення, технічні засоби реабілітації, технічні засоби пересування є не що інше, як натуральна допомога. Остання в свою чергу передбачена як вид соціального захисту і є комплексним поняттям, тому, на нашу думку, не варто лікарські засоби та інші вироби медичного призначення, технічні засоби реабілітації, технічні засоби пересування розглядати як окремий вид соціального захисту. Доцільніше визначити їх як види натуральної допомоги.

Щодо віднесення медичної допомоги до видів соціального захисту може виявитися, на перший погляд, спірним питанням. Безперечно, медична допомога становить окремий елемент соціальної політики держави, однак є самостійним правом громадян, яке передбачене статтею 49 Конституції України. Ця позиція обґрунтовується також тим, що відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я медична допомога є діяльністю професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєнням і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами (ст. 3) [7]. Отже, з наведеного визначення вбачається, що медична допомога надається виключно особами, які мають медичну освіту. Водночас, соціальні послуги можуть надаватись не тільки медичними працівниками, а й фахівцями інших сфер, зокрема, психологами, педагогами, юристами. Крім того, положенням Закону України «Про соціальні послуги» визначено, що соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів,

працетерапія (ст. 5) [8]. Аналіз наведених законодавчих актів вказує на те, що медичні послуги можна вважати різновидом соціально-медичних послуг, які є одним з видів соціальних послуг.

Як вже було зазначено, соціальні послуги охоплюють усі види послуг, що надаються у сфері соціального захисту, оскільки соціальні послуги – це послуги в соціальній сфері, пов'язані із задоволенням потреб певних соціальних груп, окремих індивідуумів, що займають різне становище в суспільстві й беруть неоднакову участь в його функціонуванні та розвитку, внаслідок чого відрізняються за рівнем і якістю життя, джерелами і розмірами доходів, структурою особистісного споживання [9, с. 92-93]. Тому їх необхідно розглядати як окремий вид соціального забезпечення, яке є важливою складовою частиною соціального захисту [10, с. 174].

На основі проведених міркувань, вбачається, що першим і основним видом соціального захисту є пенсії. Другим видом, який широко використовується в системі соціального захисту, є соціальна допомога. Соціальна допомога може надаватись у грошовій формі (наприклад, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох річного віку, допомога при народженні тощо), в натуральній формі (наприклад, лікарські засоби, технічні засоби реабілітації, одяг, продукти харчування, тощо), а також у безготівковій формі (наприклад, субсидія). Третім видом соціального захисту населення є соціальні послуги. Всі ці перелічені види фактично і формують систему соціального захисту. Отже, видами соціального захисту України є: 1) пенсійні виплати; 2) соціальна допомога (грошова, натуральна, безготівкова); 3) соціальні послуги. Наведене вказує на те, що соціальні послуги, поряд з іншими видами, посідають одне з визначальних місць у системі соціального захисту України.

На нашу думку, зазначені види соціального захисту впливають з аналізу статті 46 Конституції України. Так, що стосується першого (пенсій) та другого (допомоги) елементів, то вони передбачені ч. 3 згаданої статті, яка визначає, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом

існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1]. Третій вид соціального захисту випливає із ч. 2 ст. 46 Основного Закону. Її зміст вказує на те, що право на соціальний захист гарантується серед інших гарантій також створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [1]. Слід наголосити на тому, що зазначені заклади створюються саме з метою надання соціальних послуг та здійснення соціального обслуговування.

Стосовно вказаних видів соціального захисту будь-то за призначенням та функцією, кожен із них виконує свою власну роль у системі соціального захисту. Так, пенсія визначається як регулярна грошова виплата (в розрахунку на місяць), яка здійснюється в установленому законом порядку визначеним категоріям осіб зі спеціальних фондів та інших джерел, які створюються для цієї мети [11, с. 90]. Отже, призначення пенсії полягає в забезпеченні громадян у разі настання пенсійного віку або інвалідності, в разі втрати годувальника, що надається у вигляді щомісячних грошових виплатах.

Під допомогою розуміють гарантовані, врегульовані нормами права разові або періодичні (щомісячні) грошові виплати соціально-аліментарного характеру, з метою матеріальної підтримки громадян, які в силу певних соціальних випадків, передбачених законом, потребують такої допомоги незалежно від наявності в них будь-яких інших джерел доходу [12, с. 290]. Слід також додати, що допомога може бути не тільки в грошовій формі, але й в інших, зазначених вище, формах. Таким чином, як пенсії, так і допомоги, носять виключно матеріальний характер, який проявляється, відповідно, в грошовій і натуральній формах.

Надання соціальних послуг не має на меті матеріальну компенсацію. Воно набуває характеру дій, які сприяють залученню отримувачів соціальних послуг до активного суспільного життя, покращенню стану здоров'я, підтриманню високого рівня працездатності, а також збереженню і зміцненню їх соціальних зв'язків. Саме тому соціальні послуги не замінюють і не доповнюють грошову або натуральну форму соціального забезпечення, а

виконують відносно самостійну функцію. Більше того, соціальне обслуговування не може розглядатися як надання сукупності соціальних послуг, оскільки навіть одна яка-небудь важлива послуга не компенсує і не замінює іншу соціальну послугу, а задовольняє конкретну потребу своїм, тільки їй властивим якісним змістом. За цільовим призначенням послуги являють собою єдине ціле, а термін «соціальне обслуговування» інтегрує їх у відносно самостійний комплекс відносин по соціальному захисту. Таким чином, соціальні послуги, які в минулому заміняли або доповнювали матеріальні блага, пройшли суттєву еволюцію, отримавши самостійну роль у системі соціального захисту [13, с. 34-35]. Однак у багатьох наукових дослідженнях соціальні послуги розглядаються виключно з погляду потреб соціально-незахищених верств населення. Тим часом, в умовах постіндустріального суспільства ці послуги важливі не тільки для найбільш вразливих верств населення, але й для більшої частини суспільства. Мета цих послуг – сприяння, а іноді й безпосереднє забезпечення людині гідного життя і вільного розвитку [14, с. 17].

Наведене дає підстави для висновку про те, що у сфері соціального захисту соціальні послуги відіграють надзвичайно важливу роль. Роль соціальних послуг полягає у забезпеченні нужденних осіб відповідними соціальними благами, якими задовольняються соціальні потреби як окремо взятих соціально вразливих груп населення (інвалідів, людей похилого віку, дітей-сиріт), так і населення країни в цілому. Оскільки соціальні послуги розраховані на досить широке коло суб'єктів – отримувачів соціальних послуг, при цьому не беруться до уваги вік, становище в суспільстві, участь у формуванні джерел фінансування соціальних заходів, правовий зв'язок особи з державою та інші фактори, при цьому головною, необхідною умовою отримання соціальних послуг є наявність несприятливих життєвих обставин у особи.

Враховуючи важливе значення, яке мають соціальні послуги в соціальній адаптації осіб, що зазнали в своєму житті несприятливих обставин, у підвищенні рівня життя, необхідно окремо зупинитися на якості соціальних

послуг на сучасному етапі розвитку суспільства [9, с. 92]. У зв'язку з цим слід зазначити, що нині рівень якості соціальних послуг для населення України в значній кількості випадків залишається незадовільним через недостатній рівень розвитку інфраструктури ринку соціальних послуг, відсутність належного державного фінансування відповідних проектів, недосконалість стандартизованої системи підвищення базової кваліфікації надавачів соціальних послуг, неналежний рівень роботи системи управління якістю соціальних послуг тощо. Як наслідок, рівень незадоволеності громадян отримуваними соціальними послугами залишається стабільно високим [15]. Тому в умовах реформування системи соціального захисту, необхідно докласти зусилля задля покращення якості соціальних послуг. Серед пріоритетних напрямків цієї діяльності є удосконалення існуючої законодавчої бази, підвищення ефективності діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги, розроблення дієвих механізмів використання коштів, спрямованих на фінансування цієї сфери соціального захисту.

Висновки. Внаслідок проведеного аналізу наукової літератури варто відзначити, що соціальні послуги виконують власне притаманне їм і обґрунтоване вимогами розвитку суспільства значення. Зміст останнього полягає в забезпеченні нормальної життєдіяльності будь-якої особи, яка потрапила в складну життєву обставину, через надання необхідних їй різного роду корисних дій, підібраних у конкретному індивідуальному порядку. Існування соціальних послуг доповнює ефективність здійснення таких видів соціального забезпечення, як пенсії та соціальні допомоги. А останні, в свою чергу, доповнюють ефективність соціальних послуг, специфіка яких проявляється в тому, що цей вид соціального забезпечення розрахований на широке коло суб'єктів – отримувачів соціальних послуг. Отже, соціальні послуги є самостійним видом соціального захисту і виконують свою функцію, яка полягає в сприянні соціальній адаптації населення країни та підвищення якості життя кожної особи, яка потрапила в несприятливу життєву ситуацію.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Дьяченко В. Концептуальні засади реформування системи соціальних послуг в Україні / В. Дьяченко // Соціальна політика і соціальна робота – 2007. – № 1. – С. 5-16.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 381 с.
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121
5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2004 року № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.
6. Положення про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 року № 848 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 1997 р. № 1050) // Інформаційний бюлетень НКРЕ. – 2004. – № 8.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
8. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 358.
9. Руденко Б. С. Оцінка якості державних соціальних послуг: проблеми, перспективи та напрями досліджень / Б. С. Руденко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2011. – № 1 (4). – С. 91-94.

10. Кулачок Л. В. До питання поняття та видів соціально-правового захисту в Україні / Л. В. Кулачок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 30. – С. 171-176.
11. Прокопенко В. Дві пенсії – право чи перспектива / В. Прокопенко // Право України. – 2001. – № 6. – С. 90-92.
12. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навчальний посібник / М. Д. Бойко. – К. : Атіка, 2006. – 380 с.
13. Фогель Я. М. Особенности правоотношений по социальному обслуговуванню нетрудоспособных граждан СССР / Я. М. Фогель // Вопросы социального обеспечения : сборник научных трудов. Вып. 12. – М. : Изд-во ЦИЭТИН, 1981. – С. 34-46.
14. Путило Н. В. К вопросу о природе социальных услуг / Н. В. Путило // Журнал российского права. – 2006. – № 4. – С. 16-24.
15. Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні [Електронний ресурс] : аналітична записка / О. Іляш. – Львів : Регіональний філіал НІСД / Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/763/>.